

εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία

Συμπληρωματικό υλικό

ΙΘΑΚΗ

ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΟΙ

προγράμματα και δραστηριότητες
περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΒΑΣΑΛΑ

ΤΟΠΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ & ΙΘΑΚΗΣ

Οι μαθητές της Ελλάδας στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Π. ΒΑΣΑΛΑ
Αρίθμηση βιβλίου στη σειρά: 3

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΒΑΣΑΛΑ
Ιθάκη - Διαδρομές και Σταθμοί
Προγράμματα και δραστηριότητες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

©Copyright ΤΕΔΚ-ΚΙ
Παρασκευή Βασάλα
Πρώτη έκδοση: Σεπτέμβριος 2008

Ιδέα-σχεδιασμός-συγγραφή: Π. Βασάλα
Εξώφυλλο-σκέιτσα: Μαρία Ντε Ροζάριο
Επεξεργασία κειμένου-Σελιδοποίηση: Διονυσία Παπαναστασάτου
Διορθώσεις: Π. Βασάλα
Εκτύπωση: Λασκαράτος

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση ή διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική, ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ISBN 978-960-88978-3-0

ΤΟΠΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΙΘΑΚΗΣ
Λιθοστρώτου 27, 281 00 Αργοστόλι
Τηλ.: 267 10 26322
Fax: 267 10 25122
E-mail: tedk@kefalonias-ithaki.gr
Δικτυακός τόπος: www.kefalonias-ithaki.gr

1. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Αειφόρος διαχείριση: Η διαχείριση των οικοσυστημάτων κατά τρόπο που να προσφέρουν σε συνεχή βάση το μέγιστο δυνατό όφελος στις σημερινές γενιές, διατηρώντας την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις προσδοκίες των μελλοντικών γενεών.

Ακροκέραμο (το): διακοσμητικό κεραμίδι στην άκρη της στέγης

Αλόφιλα είδη ή αλόφυτα: φυτά που έχουν την ικανότητα να φύονται σε εδάφη με πολύ υψηλή περιεκτικότητα αλάτων.

Ανώι (το): ο πρώτος όροφος ή το υπερυψωμένο ισόγειο

Απειλούμενο είδος: είδος που κινδυνεύει να εξαφανιστεί. Η επιβίωσή του δεν είναι σίγουρη αν οι επιβαρυντικοί παράγοντες συνεχίσουν να υπάρχουν. Λέγεται και κινδυνεύον είδος ή είδος που κινδυνεύει (απειλείται) με εξαφάνιση.

Ατσούπι (το): η τριγωνική απόληξη του τοίχου για τη στήριξη της δίρριχτης στέγης.

Βιοποικιλότητα: το σύνολο της ποικιλίας των μορφών ζωής σε έναν συγκεκριμένο χώρο. Διακρίνονται τρία επίπεδα βιοποικιλότητας, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστα μέρη ενός ενιαίου συνόλου: α) γενετική ποικιλότητα, η οποία εκφράζει το εύρος των κληρονομήσιμων χαρακτηριστικών ενός είδους, β) ποικιλότητα ειδών, η οποία εκφράζεται με τον αριθμό των ειδών φυτών και ζώων που απαντούν σε μια συγκεκριμένη περιοχή γ) ποικιλότητα οικοσυστημάτων, βιοκοινωνιών ή ενδιαιτημάτων που εκφράζεται με τον αριθμό των συνδυασμών ειδών φυτών και ζώων και των σχετικών αβιοτικών παραγόντων που συναντώνται σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Ένα άλλο επίπεδο βιοποικιλότητας θα μπορούσε να προσεγγιστεί μέσα από τη θεώρηση της ποικιλότητας των τοπίων, το οποίο εκφράζεται με τον αριθμό ή το πλήθος των τύπων τοπίων που εμφανίζονται σε μια περιοχή ή σε μια χώρα.

Βιότοπος: α) ο χώρος μέσα στον οποίο ζουν και αναπαράγονται τα μέλη μιας βιοκοινωνίας. Χαρακτηρίζεται από σχετική ομοιομορφία των συνθηκών του περιβάλλοντος, β) το αβιοτικό μέρος του οικοσυστήματος (έδαφος, νερό, κλίμα, κ.λπ.).

Βλάστηση: το σύνολο των φυτών (και όχι των φυτικών ειδών) που καλύπτουν μια περιοχή. Ο όρος πρέπει να αντιδιαστέλλεται από τον όρο χλωρίδα. Φτωχή χλωρίδα μπορεί να σχηματίζει πλούσια βλάστηση και φτωχή βλάστηση να αποτελείται από πλούσια χλωρίδα.

Διάβρωση: σύνολο διεργασιών μηχανικού κυρίως χαρακτήρα που περιλαμβάνει τόσο την απόσπασση από το γήινο φλοιό εδάφους και θραυσμάτων από πετρώματα, όσο και τη μεταφορά του υλικού αυτού από φυσικούς παράγοντες (νερά, άνεμο, παγετώνες, βαρύτητα) και την απόθεσή του σε νέες θέσεις ως κλαστικό ίζημα.

Είδος: ένας οργανισμός ή οργανισμοί που συγκροτούν ένα φυσικό πληθυσμό ή ομάδες πληθυσμών, μέσα στους οποίους τα εξειδικευμένα γνώρισμα των γονέων μεταβιβάζονται στις γενεές των απογόνων τους. Κάθε είδος είναι αναπαραγωγικά απομονωμένο. Τα άτομα που προέρχονται από διασταύρωση ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικά είδη είναι συνήθως στείρα.

Καντούνι (το): στενό δρομάκι

Κατώι (το): το ισόγειο ή το υπόγειο

Καδινάτσο (το ή ο καδινάτσος): ο σιδερένιος σύρτης που κλείνει την πόρτα

Μοροφίντο (το): ο εσωτερικός διαχωριστικός τοίχος μεταξύ των διαφόρων χώρων του σπιτιού.

Μουράγιο (το): ο κτιστός τοίχος, φράχτης

Οικοσύστημα: ένα σύστημα μελέτης που περιλαμβάνει τους βιοτικούς και τους αβιοτικούς παράγοντες μιας περιοχής, καθώς και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους.

Πανίδα: το σύνολο των ζώων μιας περιοχής θεωρουμένων ως είδη.

Πορτόνι (το): η μεγάλη εξώπορτα της αυλής

Προστατευόμενο είδος: είδος για το οποίο έχει θεσπιστεί ειδικό καθεστώς προστασίας, επειδή απειλείται ο πληθυσμός του, σε τοπικό ή παγκόσμιο επίπεδο.

Πληθυσμός: ένα σύνολο ατόμων του ίδιου είδους που καταλαμβάνει μια καθορισμένη γεωγραφική περιοχή και που παρουσιάζει αναπαραγωγική συνέχεια.

Σπάνια είδη: είδη με περιορισμένη παγκόσμια εξάπλωση.

Στέρνα (η): υπόγεια δεξαμενή νερού που μαζεύει το νερό της βροχής από τα λούκια (βροντάλια).

Τροφική αλυσίδα: σχηματική παράσταση της αλληλεξάρτησης των οργανισμών για τροφή με μία σειρά που ξεκινά από τα φυτά ή τους αποικοδομητές και καταλήγει στα μεγάλα σαρκοφάγα.

Τροφικό πλέγμα: Η τροφική οργάνωση των πληθυσμών ενός συστήματος μέσα από την οποία διακινούνται ενέργεια και υλικά. Δείχνει ποιος τρώει ποιον και τι καθώς και από ποιον τρώγεται. Τα τροφικά πλέγματα αποτελούνται από πολλές τροφικές αλυσίδες.

Τροφική αλυσίδα: Η γραμμική γραφική απεικόνιση των τροφικών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ διαφόρων ομάδων οργανισμών.

Τσερέπα: είναι ένα ταψί πλόινο, αρκετά ψηλό, που φτιάχνει υπέροχο ψητό. Αφού προετοιμαστεί το κρέας ή το κοτόπουλο, σκεπάζεται με την τσερέπα που καλύπτεται από κάρβουνα για ομοιόμορφο ψήσιμο.

Φουρούσια (τα): τα στηρίγματα του εξώστη, των μπαλκονιών

Χλωρίδα: το σύνολο των φυτών μιας περιοχής θεωρουμένων ως ειδών.

2. ΟΜΗΡΙΚΗ ΙΘΑΚΗ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΚΕΣ ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ

Για την ταύτιση των Ομηρικών τοποθεσιών με τις σύγχρονες τοποθεσίες στο νησί της Ιθάκης, υπάρχουν τρεις θεωρίες:

- Σύμφωνα με Γερμανούς και Αμερικανούς αρχαιολόγους, το Οδυσσειακό άστυ βρισκόταν στην περιοχή του Αετού, κοντά στη σημερινή πρωτεύουσα του νησιού, το Βαθύ.
- Άγγλοι αρχαιολόγοι τοποθετούν την πόλη του Οδυσσέα στο λόφο Πηλικάτα, στο Σταυρό, στα βόρεια δηλαδή του νησιού. Την άποψη αυτή υποστηρίζει και ο Γάλλος Victor Berard.
- Δύο Έλληνες αρχαιολόγοι, καθηγητές στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων η Λίτσα Κοντορλή-Παπαδοπούλου και ο Θανάσης Παπαδόπουλος οι οποίοι διευθύνουν το ανασκαπτικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στην τοποθεσία «Σχολή Ομήρου» (ή Άγιος Αθανάσιος) της Ιθάκης από το 1995, υποστηρίζουν ότι η σημαντικότερη θέση για το παλάτι του Οδυσσέα είναι η θέση Άγιος Αθανάσιος-Σχολή Ομήρου στην περιοχή του Πλατρηθεία, στη Βόρειο Ιθάκη.

Επίσης διαφορετικές ως επί το πλείστον σημερινές τοποθεσίες «διεκδικούν» όλες τις άλλες Ομηρικές τοποθεσίες, π.χ.

Αγρός του Λαέρτη: εκεί ιδιώτευε ο πατέρας του Οδυσσέα. Μάλλον στη σημερινή Κολλιερή κοντά στις Αφάλες.

Καλύβι Εύμαιου: Το χοιροτροφείο του Εύμαιου ίσως βρισκόταν στην εύφορη περιοχή προς το Μαραθιά. Άλλοι το τοποθετούν στην περιοχή της Ανωγής και άλλοι κοντά στις Αφάλες.

Πέτρα Κόρακος και Αρέθουσα κρήνη: τοποθεσίες στη νοτιοανατολική πλευρά της Ιθάκης κοντά στο νησάκι Πέρα Πηγάδι, όπου ο βράχος του Κόρακα καταλήγει σε απότομο γκρεμό και στη βάση του βρίσκεται η πηγή Αρέθουσα στην οποία πότιζε τα ζώα του ο Εύμαιος.

Το σπήλαιο των Νυμφών ή Μαρμαροσπηλιά: Βαραθρώδες σπήλαιο με σταλακτίτες και σταλαγμίτες και με δύο εισόδους: Μια για τους θεούς και μια θνητούς, όπως αναφέρει η τοπική παράδοση. Ταυτίζεται με το σπήλαιο που σύμφωνα με τον Όμηρο, έκρυψε ο Οδυσσέας τα δώρα του Αλκίνοου, του βασιλιά των Φαιάκων. Πιστεύεται ότι είναι το σπήλαιο (με το ίδιο σημερινό) όνομα που βρίσκεται λίγο έξω από το Βαθύ.

Μελάνυδρος πηγή: πηγή που αναβλύζει μελανί νερό. Εκεί παρέμεινε ο Οδυσσέας πριν την εκστρατεία της Τροίας. Πιστεύεται ότι βρίσκεται ανάμεσα στον Πλατρηθεία και την Εξωγή.

Άντρι: το σημείο που αποβιβάστηκε ο Τηλέμαχος, το νοτιότερο λιμάνι της Ιθάκης. Βρίσκεται στο ακρωτήρι με την ίδια σημερινή ονομασία

Λιμνή Ρειθρου: το λιμάνι στις Φρίκες ή τις Αφάλες

Λιμνή Φόρκυος: το λιμάνι στο Βαθύ, που είχε το όνομα του θεού Φόρκυ. Στο λιμάνι αυτό άφησαν οι Φαίακες κοιμισμένο τον Οδυσσέα.

Νησίδα Αστερίς: εικάζεται ότι πρόκειται για το ακατοίκητο νησάκι Δασκαλιό, κοντά στις ακτές της Κεφαλονιάς.

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΘΑΚΗ

Ευδείελος: ευδιάκριτη, με σαφή όρια

Αμφιάλος: χαρακτηρισμός που αφορά νησιά με ισθμό όπου η θάλασσα είναι ορατή και από τις δύο πλευρές

Κραναή, τραχεία, παιπαλόεσσα: και οι τρεις λέξεις έχουν παρόμοια έννοια, δηλαδή πετρώδης, δύσβατη

Ουχί ευρεία: στενή

Σεισίφυλλος: ακατάλληλη για ιππασία

ΟΜΗΡΙΚΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Αρκετά τοπωνύμια στην Ιθάκη διατήρησαν το αρχαίο τους όνομα. Άλλα είναι παραλλαγμένα μετά από τόσους αιώνες.

Νήριτον: προέρχεται από το Νάω, Νηρεύς, νηρό, νερό και σημαίνει «βουνό που βρέχεται από θάλασσα». Είναι το σημερινό όρος Νήριτο στη Βόρειο Ιθάκη. Ο Όμηρος το αναφέρει ως «Νήριτον εινοσίφυλλον αριπρεπές».

Κροκύλια: Κροκάλι, ακρωτήρι στο Μάρμακα.

Αιγιδάκι: Γιδάκι, ακρωτήρι ανάμεσα στο Σκίνο και στο Σαρακύνικο.

Νήιο: κατά την επικρατέστερη εκδοχή το σημερινό βουνό Νήιο της Εξωγής.

Άλλα ομηρικά τοπωνύμια είναι:

Αγρί, Αγρός, Άνδρι, Αφάλς, Ελλιμένια, Κίονι, Λεύκη, Μάρμακας, Μύρωνας, Σκίνος, Ψεγάδι

3. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΙΘΑΚΗΣ

Η αρχιτεκτονική κάθε τόπου, διαμορφώνεται από πολλούς παράγοντες μεταξύ των οποίων κυρίαρχη θέση έχουν η ιστορική διαδρομή του τόπου, το φυσικό περιβάλλον και οι τοπικές ιδιαιτερότητες (σεισμικότητα, απαιτήσεις ασφάλειας κ.λπ.), το επίπεδο της καλλιτεχνικής και αισθητικής ανάπτυξης καθώς και ο πλούτος ή η φτώχεια των κατοίκων.

Η αρχιτεκτονική της Ιθάκης, όπως και της Κεφαλονιάς είναι επηρεασμένη από τη Δύση, λόγω της πολύχρονης επικράτησης των Ενετών αλλά και των Άγγλων στο νησί. Η μορφή των κτισμάτων αποτελεί τον καθρέφτη της ιστορικής διαδρομής του νησιού και συνθέτει αυτό που ονομάζουμε σήμερα «παραδοσιακή αρχιτεκτονική». Ο «παραδοσιακός οικισμός» είναι ένα οικιστικό σύνολο που διατηρεί τον παραδοσιακό πολεοδομικό του ιστό και παραδοσιακά οικοδομήματα και στοιχεία.

Τα σπίτια κατά τους χρόνους των πειρατικών επιδρομών ήταν πέτρινα, ορθογώνια, χωρίς εσοχές και εξοχές και χωρίς μπαλκόνι.

Τα κτίρια της Ενετικής επίδρασης, ιδιαίτερα μετά το 1650, ήταν πέτρινα μονώροφα ή διώροφα με δίρριχτη στέγη και μπαλκόνι και με πολλά διακοσμητικά στοιχεία. Ο τοίχος, καθώς πλησίαζε στη βάση του κτιρίου είχε ελαφρά κλίση προς τα έξω. Τα σπίτια είχαν θολωτή είσοδο και ανοίγματα στη μεγαλύτερη πλευρά τους ενώ οι χώροι υγιεινής βρισκόνταν μακριά από το σπίτι, στην αυλή.

Την περίοδο της Αγγλοκρατίας, επιβλήθηκε στα Επτάνησα ο αγγλικός κανονισμός δόμησης. Ο κανονισμός αυτός εφαρμόστηκε από το 1817 και προϋπόθετε την έκδοση άδειας πριν την οικοδόμηση κάθε κτίσματος. Την περίοδο αυτή επικρατεί η νεοκλασική αντίληψη στις μορφές των οικοδομημάτων. Επιτρέπεται η οικοδόμηση μέχρι διώροφων κτιρίων, η στέγη είναι δίρριχτη με κεραμίδια και η σοφίτα πολλές φορές χρησιμοποιείται για υπνοδωμάτιο. Εμφανίζεται το μπαλκόνι με φουρούσια (πέτρινα στηρίγματα) που έχει γύρω-γύρω κάγκελα. Επίσης εμφανίζεται το γείσο πάνω από τα ανοίγματα, ζώνη που εξέχει σε όλη την όψη του κτίσματος και διάφορες διακοσμητικές λεπτομέρειες. Η αυλή περιβάλλει το κύριο κτίσμα, τους βοηθητικούς χώρους και τη στέρνα.

Τα σπίτια χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες: α) αρχοντικά (τα σπίτια των αρχόντων, συνήθως διώροφα, τετράγωνα με πλούσιο εξωτερικό και εσωτερικό διάκοσμο) β) αστικά (τα σπίτια των αστικών οικογενειών, δηλαδή των ευκατάστατων οικογενειών, που συνήθως ήταν γιατροί ή δικηγόροι) και γ) αγροτικά (τα σπίτια των χωρικών, που ήταν απλές κατασκευές).

Μετά τη αγγλοκρατία και κατά τον 20ο αιώνα τα σπίτια σταδιακά διαφοροποιούνται, όμως ο νεοκλασικισμός επιδρά ακόμα στη μορφή των νεότερων κτισμάτων. Οι κατοικίες είναι ορθογώνιες, δίπατες με μαγαζιά, τετράρριχτη στέγη και στο πίσω μέρος ο κήπος με τις βοηθητικές κατασκευές και τη στέρνα. Οι συνηθισμένοι χρωματισμοί είναι ώχρα, καφέ, μπεζ και άσπρο.

Το 1953 οι σεισμοί καταστρέφουν τα περισσότερα σπίτια της Ιθάκης. Η ανοικοδόμηση ξεκινά αμέσως και τα καινούργια κτίσματα είναι πιο λιτά χωρίς περιττές προσθήκες και δεν ακολουθούν κάποιο συγκεκριμένο ρυθμό, όμως το ορθογώνιο σχήμα, το μπαλκόνι και η στέγη με κεραμίδια είναι κοινό χαρακτηριστικό.

Το 1978 η Ιθάκη χαρακτηρίζεται παραδοσιακός οικισμός.

Ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία

- 4 **Κάτοψη:** Τα κτίρια είναι συνήθως διώροφα. Η κάτοψή τους είναι είτε τετράγωνη είτε ορθογωνική είτε σχήματος Γ ή Π. Στο ισόγειο συνήθως υπάρχουν αποθήκες και εργαστήρια. Στα κτίρια με κάτοψη Γ υπάρχουν δύο είσοδοι στο σπίτι στις οποίες οδηγεί μία εξωτερική πέτρινη σκάλα και ο χώρος που δημιουργείται καταλήγει στο «μόντζο» ή «λότζα», ο οποίος είναι στεγασμένος χώρος με μονόκλινη στέγη, που αποτελεί συνέχεια της στέγης του κτιρίου.
- 4 **Η συμμετρία:** η συμμετρία, ως σχεδιαστική αρχή, συμβάλλει στην καλύτερη στατική συμπεριφορά του κτιρίου. Έτσι, η συμμετρία των χώρων ως προς τους άξονες του κτιρίου και η συμμετρία των ανοιγμάτων στις όψεις, πέρα από τις αισθητικές απαιτήσεις, εξυπηρετούν και τη βασική ανάγκη των κτιρίων να «στέκονται».
- 4 **Η στέγη:** Δίρριχτη ή τετράρριχτη με κεραμίδια και η σοφίτα πολλές φορές χρησιμοποιείται για υπνοδωμάτιο. Στον τύπο του σπιτιού με δίρριχτη στέγη δημιουργείται το ατσούπι με δύο ανοίγματα (μπαλκονοπαράθυρα) όπου υπάρχει και μικρό παράθυρο για να αερίζεται η στέγη.
- 4 **Θολωτές κατασκευές (βόρτος) και καμάρες:** Η καμάρα και ο θόλος έχουν σχήμα που τους επιτρέπει να «γεφυρώνουν» ανοίγματα και να φέρουν σημαντικό βάρος, ενώ συγχρόνως είναι κατασκευές ιδιαίτερα ανθεκτικές σε κάθε είδους καταπονήσεις. Με θολωτές κατασκευές ή «βόρτα» στεγάζονταν χώροι του ισόγειου, συνήθως αποθηκευτικοί.
- 4 **Παράθυρα:** Τα παράθυρα είναι ίσως τα πιο διαχρονικά από τα παλαιά στοιχεία και οι λειτουργικές ανάγκες που καλύπτουν είναι ακριβώς οι ίδιες με τις σημερινές: ασφάλεια, αερισμός, δροσισμός, συσκότιση. Τα παράθυρα ήταν στενά και ψηλά. Τα παραθυρόφυλλα ήταν τριών τύπων: α) καρφωτά, με συμπαγή εξωτερική επιφάνεια στηριζόμενη σε μεταλλικές λάμες, β) γερμανικά, με κινούμενες περσίδες και γ) γαλλικά χωρίς κινούμενες περσίδες.
- 4 **Πλαίσια παραθύρων:** Η απλούστερη μορφή πλαισίου παραθύρου κατασκευάζεται με λαξευμένη λιθοδομή στην ποδιά και τους λαμπάδες, και ξύλινο πρέκι (υπέρθυρο). Η πέτρα είναι τοπική και το πρέκι γίνεται από ξύλο ελιάς που είναι πολύ ανθεκτικό. Η λαξευμένη λιθοδομή ενισχύει το κατασκευαστικά ασθενές σημείο όπου λείπει ο τοίχος, και το ξύλινο πρέκι ενισχύει με την ελαστικότητά του την αντοχή του σημείου πάνω από το κενό. Επιπλέον προστίθενται γείσα πάνω από το πρέκι, περισσότερο ή λιγότερο επεξεργασμένα, κυμάτια στις ποδιές και διακοσμητικά φουρούσια κάτω από τις ποδιές. Παντού στη διακόσμηση τονίζεται η κατακόρυφη διεύθυνση. Οι φεγγίτες του υπογείου, όταν τοποθετούνται σε αντιστοιχία με τα παράθυρα του πρώτου ορόφου, είναι ορθογωνικοί. Μόνο σε περιπτώσεις μεμονωμένων φεγγιτών, γίνεται χρήση κυκλικού ανοίγματος ή ημικυκλίου.
- 4 **Μπαλκόνια:** Βρίσκονται συνήθως μόνο στην πρόσοψη, πάνω από την πόρτα εισόδου και είναι σχετικά μικρά. Συνήθως υπάρχει ένα μπαλκόνι. Τηρείται απόλυτη συμμετρία. Τα μπαλκόνια στηρίζονται πάνω σε πέτρινα σκαλιστά στηρίγματα που λέγονται φουρούσια. Επίσης, τα μπαλκόνια περιβάλλονται από σιδεριές (σιδερένια κιγκλιδώματα) και σπάνια από πέτρινους κιονίσκους.
- 4 **Σιδεριές:** Τα κιγκλιδώματα των μπαλκονιών αποτελούν συνήθως επανάληψη ενός απλού σχετικού σχεδίου, με κατακόρυφα ευθύγραμμα στοιχεία ανά 10 εκατοστά περίπου, που συνδέονται μεταξύ τους με καράβολα διαφόρων μορφών, π.χ. κυκλικά, τμήματα κύκλων, σχήματα S κ.ά. Συχνά στο μέσον παρεμβάλλεται κάποιο σημαντικό σχέδιο, όπως η άγκυρα ή η λύρα.
- 4 **Χρωματισμός:** Για τη δημιουργία οποιουδήποτε χρώματος αναμειγνύεται ο ασβέστης με χρωστικές ουσίες όπως οξειδία και χώμα. Οι γωνίες, τα διαζώματα και οι κορωνίδες είχαν λευκό χρώμα. Οι μεγάλες επιφάνειες είχαν ανοιχτό γκρίζο, κίτρινο (ώχρα), κεραμιδί. Τα πανιζούρια είχαν συνήθως πράσινο χρώμα το οποίο με την ανάμειξη του μπλε γινόταν πολύ φωτεινό. Άλλα χρώματα για τα σκούρα των παραθύρων είναι το απαλό γκρίζο, το καφέ, το πράσινο του κυπαρισσιού και το μπλε του λουλακιού.

4 **Το πορτόνι:** χωρίζει το χώρο της οικίας από το εξωτερικό περιβάλλον. Σηματοδοτεί την είσοδο (πραγματική αλλά και συμβολική) στον ιδιωτικό χώρο και γι' αυτό στην εμφάνισή του δίνεται ιδιαίτερη σημασία και συνεπώς κατέχει πρωτεύοντα ρόλο στην τοπική αρχιτεκτονική. Τα φύλλα είναι ξύλινα ή σιδερένια με διακοσμητικά στοιχεία, περισσότερο ή λιγότερο απλά, όπως η λύρα και η άγκυρα. Στο πάνω μέρος εξάλλου υπάρχει το «κλειδί», πλαίσιο στο οποίο αναγράφεται το έτος κατασκευής καθώς και τα αρχικά του ιδιοκτήτη.

Εσωτερική διακόσμηση

α) Τα σπίτια των αρχόντων της πόλης (τα αρχοντόσπιτα) είχαν πολλά δωμάτια, μεγάλες αίθουσες ύψους πέντε μέτρων, μεγάλη είσοδο, το λεγόμενο «πόρτεγο», δύο τραπεζαρίες μία πρόχειρη και μία καλή, σαλόνι με πιάνο, κρεβατοκάμαρες με εικονοστάσι, το μαγειρείο, μεγάλο δωμάτιο υπηρεσίας, αποχωρητήρια. Στα παράθυρα κρέμονταν ακριβές κουρτίνες από το εξωτερικό και παντού ήταν στρωμένα ακριβά χαλιά. Οι τοίχοι ήταν καλυμμένοι με ταπετσαρία και είχαν υδατογραφίες.

β) Τα σπίτια των αστών ήταν πιο απλά. Είχαν πολλούς βοηθητικούς χώρους, κρεβατοκάμαρες (τις λεγόμενες «κάμαρες»), ένα απλό σαλόνι, το «καμαρό» με ένα τραπέζι και ένα ανθοδοχείο πάνω σε αυτό, στοιχειώδη έπιπλα και τη φωτογραφία του αρχηγού της οικογένειας.

γ) Τα σπίτια των αγροτών, με αρκετούς βοηθητικούς χώρους, αρχικά ήταν πολύ λιτά αργότερα όμως πήραν μια έκφραση χαρακτηριστικά μικροαστική. Κύριο αίτιο ήταν η γνωριμία με τη ζωή των ξένων. Έτσι δε διέφερε πολύ η εσωτερική διαμόρφωση από την αντίστοιχη των αστικών σπιτιών. Βέβαια οι εξωτερικοί χώροι ήταν περισσότεροι και εξυπηρετούσαν ανάγκες των αγροτών. Υπήρχαν κοτέτσια, στάβλοι, μαγειρεία με φούρνους με κάρβουνα και ξύλα, πλυσταριά, αποθήκες ελαίου και οίνου.

Μερικά από τα διασωθέντα σπίτια

4 Το αρχοντικό του Γεωργίου Δρακούλη στο Βαθύ.

4 Το σπίτι του Γ. Καραβία στο Βαθύ.

4 Η κατοικία Τζουγανάτου στο Σταυρό, μεγάλης αρχιτεκτονικής αξίας κτισμένη στα μέσα της Ενετικής περιόδου.

4. ΒΙΒΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΘΑΚΗ *

- ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΤΟΣ, Α. Λ. (2004). *Ιστορικά και λαογραφικά ανάλεκτα της Ιθάκης*. Ιθάκη: Φήμιος. Δημοτικές Πολιτιστικές Εκδηλώσεις Ιθάκης
- ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ, ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (χ.χ.). *Το Μοναστήρι της Παναγίας των Καθαρών Ιθάκης* (β' έκδοση)
- ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΣ, Γ. & ΤΣΑΤΣΟΜΑΡΙΔΟΥ, Β. (1995). *Μονοπάτια Νότιας Ιθάκης*. Πάτρα: Τυπόγραμμα
- ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΣ, Γ. & ΤΣΑΤΣΟΜΑΡΙΔΟΥ, Β. (1996). *Μονοπάτια Βόρειας Ιθάκης*. Πάτρα: Τυπόγραμμα
- ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ, Α. & ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ, Σ. (χ.χ.). *Ιθάκη τότε και τώρα*. Αθήνα, Ιθάκη: Σπύρος Δενδρινός
- ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ - ΙΘΑΚΗ LOCAL, *Τουριστικός Οδηγός*. Αθήνα: Κέδρος.
- ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ - ΙΘΑΚΗ 304 (χάρτες νησιών). Αθήνα: Εκδόσεις ROAD
- ΚΟΛΥΒΑΣ, Κ. (1997). *Οι γυναίκες της Ιθάκης. Μαρτυρίες ζωής*. (Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης). Ιθάκη: Γυμνάσιο Ιθάκης
- ΛΕΙΒΑΔΑ-ΝΤΟΥΚΑ, Ε. (2001): *Ανεμόμαχοι μύλοι Κεφαλονιάς και Ιθάκης*. Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ
- ΛΕΙΒΑΔΑ-ΝΤΟΥΚΑ, Ε. (2005). *Αρχαίοι μύθοι και Θρύλοι Κεφαλληνίας και Ιθάκης*. Εκδόσεις ΟΔΥΣΣΕΙΑ Κεφαλληνίας και Ιθάκης
- ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. (1994) (Επιμ.). *Η Μετανάστευση στην Ιθάκη (από το 16 αιώνα) και οι επιπτώσεις της στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου*. (Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης). Ιθάκη: Γυμνάσιο Ιθάκης
- ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. (1996) (Επιμ.). *Θιακά παραμύθια*. (Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης). Ιθάκη: Γυμνάσιο Ιθάκης
- ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ, Α. (1997). *Γεωγραφία πολιτική νέα και αρχαία του νομού Κεφαλληνίας (Κεφαλληνία, Ιθάκη, Άτοκος, Αρκούδι, Κάλαμος, Καστός και Εξινάδες)*. Αθήνα: Καραβίας
- ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ & ΙΘΑΚΗΣ (χ.χ.) *Ιθάκη*. Αργοστόλι
- ΤΣΙΝΤΙΛΗ-ΒΛΗΣΜΑ, Ρ. (1997). *Λαϊκά στιχουργήματα της Ιθάκης σε νανουρίσματα, κανάκια, παιγνίδια, ξόρκια, γλωσσοδέτες, αινίγματα διάφορα*. Στο: Η. Μπεριάτος (Επιμ.). *Μελέτες για την ιστορία και το χώρο των νησιών Κεφαλονιάς & Ιθάκης*. Αργοστόλι: Ίδρυμα Κεφαλονιάς & Ιθάκης (σσ. 210-231)
- WWF- Hellas & Archipelagos (χ.χ) *Περιηγήσεις. Μονοπάτια της Ιθάκης Ρουσσάνο* ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ

Επίσης:

Από τις ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

1. *Ιλιάδα και Οδύσσεια*. Μύθος και Ιστορία, Ιθάκη 1986 (σ. 207)
2. *Ομηρικός οίκος*, Ιθάκη 1990 (σ. 257)
3. *Περιηγητισμός στην Ιθάκη*, Ιθάκη 1990 (σ. 53)
4. *Σπουδές στον Όμηρο* (Μνήμη Ι. Κακριδή), Ιθάκη 1993 (σ. 301)
5. *Ευχύν \ Οδυσσεύς*, Ιθάκη 1995 (σ. 375)
6. *Ομηρικά*, Ιθάκη 1998 (σ. 427)
7. *Έρανος*, Ιθάκη 2001 (σ. 520)

*Ο κατάλογος των βιβλίων είναι ενδεικτικός. Οι μαθητές κατά τη διάρκεια της υλοποίησης του προγράμματος έχουν τη δυνατότητα να αναζητήσουν και άλλα βιβλία καθώς και βιντεοταινίες, CD-ROM και DVD για την Ιθάκη.

5. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΘΑΚΗ

Κέντρο Οδυσσειακών Σπουδών

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
Πολυτεχνείου 6
104 33 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210 9420410, FAX: 210 5228231
e-mail: p-e-f@otenet.gr

Ο ΦΗΜΙΟΣ-Δημοτικές ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ Εκδηλώσεις Ιθάκης

ΔΗΜΟΣ ΙΘΑΚΗΣ
Τηλ. 26740 32795, Fax 26740 33387
e-mail: ithaki@otenet.gr

Σύλλογος Ομηροφίλων Ιθάκης «ΕΥΧΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙ»

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00

Συλλόγος Φίλων Θεάτρου και Κινηματογράφου Ιθάκης «Ο ΦΟΡΚΥΣ»

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00

Μορφωτικό Κέντρο Ιθάκης

ΔΗΜΟΣ ΙΘΑΚΗΣ
Τηλ. 26740 32795, Fax 26740 33387
e-mail: ithaki@otenet.gr

Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Περαχωρίου

Περαχώρι Ιθάκης Τ.Κ. 283 00

Αρχαιολογικό Μουσείο Σταυρού

Σταυρός Ιθάκης Τ.Κ. 283 01
Νομός Κεφαλληνίας
Περιφέρεια: Ιονίων Νήσων
Εφορεία: ΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
Τηλ: 26740 31305 κιν: 6945 840055

Αρχαιολογικό Μουσείο Βαθύ

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00
Νομός Κεφαλληνίας
Περιφέρεια Ιονίων Νήσων
Εφορεία ΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
Τηλέφωνο 26740 32200

Ναυτικό - Λαογραφικό Μουσείο

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00
Τηλέφωνο: 26740 33398

Δημοτικό Ωδείο Ιθάκης

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00
Τηλέφωνο: 26740 32795

Δημοτική Πινακοθήκη Ιθάκης

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00
Τηλέφωνο: 26740 32795

Χορευτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Ιθάκης 'Χαρίλαος Τσιγώνιας'

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00

Τηλέφωνο: 26740 32795

Μορφωτικό Κέντρο Ιθάκης

Βαθύ Ιθάκης Τ.Κ. 283 00

Τηλέφωνο: 26740 32248, 26740 33448

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κεφαλονιάς και Ιθάκης

Δαυγάτα, Τ.Κ. 281 00, Κεφαλονιά

Τηλ. 26710 84400

Ηλεκτρονική διεύθυνση (e-mail): musfici@in.gr

Βοτανικός Κήπος Κεφαλονιάς

Ίδρυμα Φωκά Κοσμετάτου

Π. Βαλλιάνου 1, 281 00 Αργοστόλι

Τηλ. 2671026595, Fax: 2671026595

Ηλεκτρονική διεύθυνση (e-mail): ipfc@otenet.gr

Δικτυακός τόπος: <http://www.focas-cosmetatos.gr>

6. ΤΟ ΒΑΘΥ ΚΑΙ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΙΘΑΚΗΣ

Βαθύ

Το Βαθύ είναι η πρωτεύουσα της Ιθάκης από τον 16ο αιώνα. Είναι κτισμένο αμφιθεατρικά, στο μυχό ενός κλειστού κόλπου που περιβάλλεται από καταπράσινα βουνά. Η πρώτη εικόνα που αντικρίζει κανείς καθώς το πλοίο προσεγγίζει το λιμάνι είναι τα παραδοσιακά μονώροφα ή διώροφα σπίτια και το μικρό νησάκι Λαζαρέτο που βρίσκεται στην είσοδο του κόλπου.

Ταυτίζεται με το ομηρικό λιμάνι του Φόρκυνα, όπου σύμφωνα με την Οδύσσεια άφησαν οι Φαίακες κοιμισμένο τον Οδυσσέα. Σε απόσταση περίπου 4 χλμ. στην περιοχή του Αετού, σώζονται ερείπια αρχαίου οικισμού του 8ου αιώνα π.Χ. και τείχη του 7ου αιώνα π.Χ. τα οποία βρίσκονται στην κορυφή του λόφου. Στην είσοδο του λιμανιού -στην Λούτσα- δεσπόζει μικρό οχύρωμα, που χτίστηκε το 1807 κατά την διάρκεια της δεύτερης Γαλλικής κατοχής των Ιονίων Νήσων και έχει δύο κανόνια. Βορειότερα από το Βαθύ βρίσκεται το Σπήλαιο των Νυμφών, στο οποίο πιστεύεται ότι ο Οδυσσέας έκρυψε τα δώρα των Φαιάκων όταν επέστρεψε στο νησί.

Από τα στοιχεία που υπάρχουν μέχρι σήμερα φαίνεται ότι στη θέση που σήμερα είναι το Βαθύ δεν υπήρχε οργανωμένος οικισμός κατά την αρχαιότητα, όμως μία αρχαία επιγραφή μαρτυρεί την πιθανή ύπαρξη ναού της Αρτέμιδας. Στη Ρωμαϊκή περίοδο υπήρχε μικρός οικισμός, τους επόμενους αιώνες όμως και μέχρι τους πρώτους χρόνους της Ενετοκρατίας οι μόνοι κάτοικοι ήταν πειρατές που έβρισκαν εκεί ασφαλές καταφύγιο. Όταν η εξουσία των Ενετών άρχισε να εδραιώνεται στην Ιθάκη, μέρος του πληθυσμού μετακινήθηκε από την Παλαιοχώρα και δημιούργησε τον πρώτο οικισμό στην περιοχή που σήμερα βρίσκεται η εκκλησία της Μητρόπολης. Σταδιακά, με την αύξηση του πληθυσμού ο οικισμός επεκτάθηκε και πήρε τη σημερινή του μορφή. Το μεγαλύτερο μέρος καταστράφηκε στο σεισμό του 1953 και ξανακτίστηκε διατηρώντας όμως την αρχιτεκτονική του. Το Βαθύ έχει χαρακτηριστεί παραδοσιακός οικισμός με νόμο από το 1978.

Ο Ιερός Ναός, της Παναγίας στα Λινοβρόχια, όπως λέγεται η Μητρόπολη της Ιθάκης, κτίστηκε το 1800. Ξεχωρίζει το ξύλινο τέμπλο και το πέτρινο καμπαναριό που βρίσκεται δίπλα από το Ναό. Η κατασκευή του καμπαναριού άρχισε το 1820 και ολοκληρώθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα. Στο Βαθύ υπάρχουν δύο μουσεία: το αρχαιολογικό και το λαογραφικό-ναυτικό. Επίσης, λειτουργεί το Ιστορικό Αρχείο από τα σπουδαιότερα των Ιονίων Νήσων. Επιπλέον λειτουργούν: Δημοτικό Ωδείο, Δημοτική Πινακοθήκη και Μορφωτικό Κέντρο, το οποίο έχει αξιόλογη βιβλιοθήκη με 10.000 τόμους διαφόρων βιβλίων, 195 από τα οποία είναι παλαιά και σπάνια. Από το 1981 το Κέντρο Οδυσσειακών Σπουδών πραγματοποιεί Σεμινάρια Ομηρικής Φιλολογίας και Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο για την Οδύσσεια με τη συμμετοχή Ομηριστών από όλο τον κόσμο.

Αετός

Ονομάζεται το πιο στενό σημείο του νησιού, που ενώνει τη Νότια με τη Βόρεια Ιθάκη και απέχει περίπου 4 χλμ από το Βαθύ. Οφείλει το όνομά του στο σχήμα που κάνει το βουνό με τις δύο παραλίες, τη βόρεια και τη νότια (Πίσω Αετού), που μοιάζουν με αετό που έχει μισάνοιχτες τις φτερούγες του. Έχει μικρό συνοικισμό με λίγα σπίτια κατά μήκος της παραλίας. Στο βουνό του Αετού που έχει ύψος 380 μ. βρίσκονται τα «Κυκλώπεια Τείχη» και ερείπια αρχαίου οικισμού.

Πίσω Αετός (Πισαετός)

Ονομάζεται η ευρύτερη περιοχή που εκτείνεται νοτιοδυτικά από τον Αετό. Το λιμάνι του Πίσω Αετού εξυπηρετεί τη συγκοινωνία με την Πάτρα, την Κεφαλονιά, τη Λευκάδα και τον Αστακό.

Ανωγή

Η Ανωγή είναι ένα από τα παλαιότερα χωριά του νησιού. Είναι χτισμένο στην ανατολική πλευρά του Ομηρικού βουνού «Νήριτο», σε υψόμετρο 550 μ., στη ψηλότερη θέση από όλα τα χωριά της Ιθάκης και έχει 50 μόνιμους κατοίκους. Στην τοποθεσία της οφείλεται και η επωνυμία («ΑΝΩ-ΓΗ»). Μέχρι το 1912 η Ανωγή ήταν πρωτεύουσα του Δήμου Νηριτίων, στον οποίο ανήκε η Λεύκη και το Κιόνι. Η ανάβαση στην Ανωγή προσφέρει μοναδική θέα προς τη βόρειο και βορειοανατολική πλευρά του νησιού και τις ακτές της ηπειρωτικής Ελλάδας ενώ ιδιαίτερη αίσθηση προκαλεί κατά τους χειμερινούς μήνες, δίνοντας την εντύπωση χωριού, χαμένου μέσα στα σύννεφα και την ομίχλη.

Λίγο ψηλότερα από το σημερινό χωριό υπάρχουν ερείπια του παλαιού μεσαιωνικού οικισμού με πυκνή δόμηση και αμυντική αρχιτεκτονική διάταξη. Επίσης, σε μικρή απόσταση από το χωριό, στο οροπέδιο της Ανωγής βρίσκονται σκορπισμένοι τεράστιοι ογκόλιθοι (τα «μενχίρ» της Ανωγής) που η φύση τους χάρισε περίεργα, ανεπανάληπτα σχήματα. Υψηλότερος είναι ο βράχος «Αράκλης» ύψους 8 μ. που μοιάζει με γλυπτό καμωμένο από ανθρώπινο χέρι. Άξιος παρατήρησης είναι και ο «Καβελλάρης» μονόλιθος με αυλακώσεις σε όλη την επιφάνεια που θυμίζει ιππέα.

Στο χωριό υπάρχει η βυζαντινού ρυθμού εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου με θαυμάσιες αγιογραφίες που κτίστηκε γύρω στον 12ο αιώνα και σήμερα είναι διατηρητέο μνημείο. Την κοσμούν θαυμάσιες αγιογραφίες διαφόρων εποχών και το ιερό της φιλοτεχνήθηκε από το διάσημο αγιογράφο της εποχής Γιάννη Αγραφιώτη. Πανέμορφο και επιβλητικό είναι το βενετσιάνικο καμπαναριό της που στέκει στον προαύλιο χώρο από το 1682 και υπήρξε κι αυτό θύμα του σεισμού του 1953 όπως και τα περισσότερα σπίτια του χωριού. Στις 14 Αυγούστου παραμονή της Παναγίας γίνεται μεγάλο πανηγύρι. Από το χωριό ξεκινά ένα θαυμάσιο μονοπάτι που οδηγεί στο Κιόνι.

Εξωγή

Είναι το τρίτο ορεινό χωριό της Ιθάκης με πληθυσμό 42 κατοίκους και όμορφα παλαιά και νέα κτίσματα. Βρίσκεται σε απόσταση 21 χλμ. από το Βαθύ, σε υψόμετρο 350 μ. στο βουνό Νήϊον. Έχει εντυπωσιακή θέα προς την Ανατολή, από όπου φαίνονται ο Πλατρείθιάς, οι Φρίκες και στο βάθος οι ακτές της Στερεάς Ελλάδας και τα νησιά Λευκάδα, Μεγανήσι, Κάλαμος, Αρκούδι, Άτοκος κ.λπ.

Η Εξωγή από το Μεσαίωνα και τους πρώτους Ενετικούς χρόνους ήταν από τους κυριότερους οικισμούς της Ιθάκης. Στις αρχές του 19ου αιώνα οι κάτοικοι μετακινήθηκαν προς τους οικισμούς του Σταυρού και Πλατρείθιά και αργότερα το κύμα της μετανάστευσης είχε ως αποτέλεσμα τη δραματική μείωση του πληθυσμού.

Σε απόσταση δύο χιλιομέτρων περίπου νοτιοδυτικά από τον οικισμό και ψηλότερα στο βουνό, είναι κτισμένο το παλιό Μοναστήρι της Παναγίας στα Περναράκια το οποίο λειτουργούσε μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και εορτάζει την τρίτη ημέρα του Πάσχα. Στον περίβολό του υπάρχει ο τάφος του εθνομάρτυρα Ιακώβου Μαυροκεφάλου γνωστού ως Παπά-Γιάννη, που εκτελέστηκε από τους Γερμανούς στις 13 Ιουλίου 1944 στη Βόνιτσα της Αιτωλοακαρνανίας. Ήταν ο τελευταίος ανακαινιστής της Μονής και ηγούμενος της Ιεράς Μονής Ρόμβου Αιτωλοακαρνανίας, στην οποία μόνασε από το 1919 μέχρι το τέλος του. Επιθυμία του ήταν να αποσυρθεί στα Περναράκια μέχρι το τέλος της ζωής

του, αλλά δεν πρόλαβε. Η κεντρική εκκλησία της Εξωγής είναι η Αγία Μαρίνα που εορτάζει στις 17 Ιουλίου και το βράδυ γίνεται ωραίο πανηγύρι στην πλατεία του χωριού.

Νοτιοανατολικά της Εξωγής βρίσκεται η Μελάνυδρος πηγή, περιοχή και τοποθεσία που αναφέρει ο Όμηρος και πήρε το όνομά της από το μελανό χρώμα του νερού της. Λίγα μέτρα βόρεια από την Μελάνυδρο πηγή βρίσκεται η αρχαιολογική περιοχή του Αγίου Αθανασίου ή της Σχολής Ομήρου. Την περιοχή αυτή πολλοί μελετητές της Οδύσσειας ταυτίζουν με το ανάκτορο του Βασιλιά της Ιθάκης Οδυσσέα.

Κιόνι

Το Κιόνι βρίσκεται σε απόσταση 24 χλμ. από το Βαθύ. Είναι ένα από τα ομορφότερα χωριά της Ιθάκης και ένας από τους πιο όμορφους παραδοσιακούς οικισμούς στο Ιόνιο. Ο πληθυσμός είναι 171 μόνιμοι κάτοικοι. Η επωνυμία μάλλον προέρχεται από «κίονα» (κολώνα) που υπήρχε στην παραλία για να δένουν τα πλοία. Είναι κτισμένο αμφιθεατρικά στο βάθος ενός όρμου και ο οικισμός του έχει χαρακτηριστεί διατηρητέος. Στην είσοδο του κόλπου δεσπόζουν οι τρεις ερειπωμένοι ανεμόμυλοι.

Το Κιόνι κτίστηκε τον 16ο αιώνα από τους κατοίκους των γύρω ορεινών περιοχών, που είχαν την ανάγκη πρόσβασης στην θάλασσα και πολλές κατοικίες σώζονται από τότε. Σταδιακά το Κιόνι αναπτύχθηκε και έφτασε τον 19 αιώνα τους 1.000 κατοίκους που ζούσαν από την καλλιέργεια της γης και την αλιεία.

Από την τοποθεσία Ράχη υπάρχει δρόμος που οδηγεί στη γραφική παραλία του Μαυρωνά και μικρά μονοπάτια που οδηγούν στην παραλία Πλακούτσες. Στην περιοχή Μαυρωνά είχε γίνει μάχη με πειρατές γύρω στα 1650 που έληξε με νίκη των κατοίκων. Στο ίδιο σημείο χτίστηκε και το μοναστήρι του Αη Νικόλα που λειτουργούσε μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα και καταστράφηκε από τους σεισμούς. Διασώθηκε μόνο η εκκλησία της μονής, στο ιερό της οποίας σώζεται αρχαίο κιονόκρανο. Σύμφωνα με διαφορετικές εκδοχές, το κιονόκρανο προέρχεται από αρχαίο ναό που ήταν χτισμένος στην ίδια περιοχή ή από ναυάγιο που έγινε σε κοντινή απόσταση. Κοντά στον Μαυρωνά είχαν λειτουργήσει επί Αγγλοκρατίας φυλακές.

Η κεντρική εκκλησία του χωριού είναι ο Αη Γιάννης με τέμπλο σε ρυθμό μπαρόκ. Στην κορυφή της Ράχης βρίσκεται η εκκλησία της Παναγίας της Ευαγγελίστριας με εξαιρετικού ενδιαφέροντος τέμπλο. Στην περιοχή Λότζα εικάζεται ότι υπάρχουν ερείπια του σπιτιού του Καραϊσκάκη πριν την επανάσταση του 1821.

Λεύκη

Μικρό χωριό, με πληθυσμό 43 κατοίκους, το πρώτο χωριό που συναντάει κανείς στη διαδρομή από το Βαθύ προς τη βόρεια πλευρά του νησιού. Είναι χτισμένο στον κεντρικό οδικό άξονα του νησιού, σε υψόμετρο 160 μ. περίπου, στη δυτική πλευρά του βουνού Νήριτο. Απέχει 13 χιλιόμετρα από το Βαθύ. Τα σπίτια είναι κτισμένα δεξιά κι αριστερά του δρόμου και με την χαρακτηριστική παραδοσιακή αρχιτεκτονική τους συνθέτουν μια αυθεντική νησιώτικη εικόνα. Η θέση του οικισμού δείχνει ότι αυτοί που την επέλεξαν ήθελαν να ελέγχουν την κίνηση στο θαλάσσιο δίαυλο μεταξύ Ιθάκης και Κεφαλονιάς. Μέσα στον οικισμό υπάρχει μια ελιά με 18 περίπου μέτρα περίμετρο ρίζας που οι ντόπιοι την λένε Ελιά του Οδυσσέα. Το τέμπλο του ιερού ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου στολίζουν ωραίες εικόνες ρωσικής τέχνης. Επίσης στο εκκλησάκι του Αγίου Βλάση υπάρχουν εικόνες μεταβυζαντινής τέχνης. Δρόμος από την Λεύκη οδηγεί στην καταπράσινη περιοχή Κάβος, που από εκεί το ηλιοβασίλεμα προς την Κεφαλονιά είναι υπέροχο. Όλη η περιοχή του Κάβου εντυπωσιάζει τον επισκέπτη με το άγριο φυσικό της τοπίο.

Περαχώρι

Το Περαχώρι είναι κτισμένο αμφιθεατρικά, 3 χλμ πάνω από το Βαθύ στην πλαγιά του Πεταλιάτικου βουνού. Έχει μόνιμο πληθυσμό 354 κατοίκους. Λίγο ψηλότερα βρίσκονται τα ερείπια της Παλαιοχώρας που κατοικήθηκε από τους Μεσαιωνικούς χρόνους και υπήρξε ο κυριότερος οικισμός του νησιού μέχρι την πρώτη περίοδο της Ενετοκρατίας. Σήμερα στην περιοχή της Παλαιοχώρας σώζονται τα ερείπια των κατοικιών και περίπου 10 βυζαντινές εκκλησίες με αξιόλογες τοιχογραφίες. Από αυτές αναπαλαιώθηκαν 4 (2 ναοί της Θεοτόκου, ο ναός του Αγίου Ιωάννη και ο ναός του Αγίου Νικολάου), εκ των οποίων οι ναοί της Κοιμήσεως Θεοτόκου και των Εισοδίων της Θεοτόκου έχουν χαρακτηριστεί ιστορικά διατηρητέα μνημεία. Ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας της Παλαιοχώρας ήταν αμυντικός για την προστασία από τις επιδρομές των πειρατών.

Τα σπίτια ήταν μονώροφα και διώροφα, χτισμένα από πέτρα και ξύλο, με λίγα ανοίγματα, πολεμίστρες και χωρίς μπαλκόνια. Οι βοηθητικοί χώροι ήταν προσκολλημένοι στο κύριο κτίσμα με εσωτερική είσοδο. Κάθε σπίτι είχε τη στέρνα του όπου συγκεντρώνονταν το βρόχινο νερό από τις κεραμοσκεπείς στέγες και το αλώνι. Στα μέσα του 16ου αιώνα ένα μέρος του πληθυσμού μετακινήθηκε προς τα παράλια και δημιουργήθηκε το Βαθύ. Λίγο αργότερα, κατοικήθηκε το σημερινό Περαχώρι που διατηρούσε σταθερά πάνω από 1.000 κατοίκους μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.

Στο χωριό ανήκει και το οροπέδιο Μαραθιάς όπου βρίσκεται η Ομηρική «Αρέθουσα Κρήνη», στη βάση του ψηλού βράχου «Πέτρα Κόρακος» και σε κοντινή απόσταση το «Καλύβι του Εύμαιου». Ο Όμηρος αναφέρει πως αμέσως μετά την αποβίβασή του στην Ιθάκη ο Οδυσσεύς ακολουθώντας τη συμβουλή της Αθηνάς πήγε προς συνάντηση του πιστού του Εύμαιου για να πληροφορηθεί τις συνθήκες που επικρατούσαν στο Παλάτι.

Σε απόσταση 3 χλμ νοτιοδυτικά του Περαχωρίου και σε υψόμετρο 500 μ. υπάρχει το ερειπωμένο σήμερα μοναστήρι των Ταξιαρχών στη θέση «Βουνί» που ιδρύθηκε το 1645. Επίσης, δυτικά του χωριού απλώνεται ο «Αφεντικός Λόγγος», ένα πυκνό και ωραίο δάσος με αυτοφυή δέντρα που επικρατεί το είδος *Quercus ilex* (αριά).

Η περιοχή παράγει εκλεκτό λάδι και κρασί. Μάλιστα, παραμένει η πρώτη σε παραγωγή κρασιού περιοχή του νησιού, παρόλο που είναι σημαντικά μειωμένη σε σχέση με τις αρχές του 20ου αιώνα. Επίσης, στο Περαχώρι λειτουργεί Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών με έντονη δραστηριότητα.

Πλατρειδιάς

Το χωριό βρίσκεται δύο χιλιόμετρα βορειότερα του Σταυρού και είναι χτισμένο πάνω από τον κόλπο Αφάλης, στο πιο εύφορο κομμάτι του νησιού. Στην περιοχή του Πλατρειθιάς βρίσκονται και οι οικισμοί Κολλιερή, Άγιοι Σαράντα, Λαχός και Φρίκες. Οι ευνοϊκές συνθήκες για την καλλιέργεια της γης, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη μεγάλη εδαφική ανάπτυξη των οικισμών. Διασώζονται παραδοσιακά κτίρια με νεοκλασικά και ενετικά στοιχεία. Στον Πλατρηθιά και στους οικισμούς του ζουν συνολικά 210 μόνιμοι κάτοικοι. Το πανηγύρι της Παναγίας, στις 15 Αυγούστου στον Πλατρειθιά είναι ένα από τα πιο ζωντανά και κεφάλαια του καλοκαιριού.

Ο κόλπος των Αφαλών που απέχει ένα χιλιόμετρο από το κέντρο του Πλατρειθιά παρουσιάζει πανέμορφες βοτσαλωτές παραλίες και βραχώδεις ακτές με πεντακάθαρη θάλασσα και θαυμάσιο βυθό. Στο βουνό Ραζή και στην ευρύτερη περιοχή του Μάρμακα - η βορειότερη περιοχή του νησιού - οι συνθήκες για ορειβασία και περίπατο είναι πολύ όμορφες και μπορεί να συνδυαστούν με την απόλαυση μοναδικών ανατολών και δύσεων.

Μάρμακας

Στην κοινότητα Πλατρείθια ήταν ο οικισμός «Μάρμακας» (Λάκος και Ρομποτή), με 22 άτομα κατά την απογραφή του 1951. Οι κάτοικοί του ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και τη γεωργία. Σήμερα είναι ελάχιστοι μόνιμοι κάτοικοι. Λόγω της ομορφιάς του τοπίου, η περιοχή αποτελεί πόλο έλξης για τουρίστες από την Ελλάδα και το εξωτερικό, αγοράζονται εκτάσεις και κτίζονται ωραία σπίτια.

Στον κόλπο της Ρομποτής υπάρχει ένα μικρό νησάκι με το εκκλησάκι του Άη Νικόλα που γιορτάζει στις 10 Μαΐου. Εκείνα τα χρόνια γινόταν πανηγύρι με τη συμμετοχή κόσμου από τα γύρω χωριά, που με καΐκια από τις Φρίκες και το Κιόνι έρχονταν στο νησί. Μετά τη λειτουργία ακολουθούσε διασκέδαση στη Ρομποτή. Το εκκλησάκι αυτό καταστράφηκε από τους σεισμούς του 1953 και ξανακτίστηκε από το Σύλλογο Φρικών «Ο Τηλέμαχος» το 1992, ο οποίος και αναβίωσε το έθιμο αυτό. Έτσι στις 10 Αυγούστου κάθε χρόνο γίνεται λειτουργία στον Άη Νικόλα στο νησάκι, με συμμετοχή κόσμου από τα γύρω χωριά προς τιμή των ναυτικών και των ξενιτεμένων. Επίσης με τη φροντίδα του Συλλόγου έχουν γίνει έργα στο νησάκι, όπως πέτρινα σκαλοπάτια για να διευκολύνονται οι προσκυνητές, έχει γίνει διαμόρφωση του προαυλίου κι έχουν φυτευτεί πεύκα και ευκάλυπτοι. Είναι ένα πανέμορφο μέρος που προσελκύει πολλούς να κάνουν ακόμη και το γάμο τους εκεί!

Κολλιερή

Βρίσκεται δυτικά από τον κόλπο Αφάλες και κατά τον 19ο αιώνα ήταν μεγάλο χωριό και γνώρισε μεγάλη ακμή. Καταστράφηκε από τους σεισμούς τον Αύγουστο του 1953 και ξανακτίστηκε προς τον λόφο των Ταξιαρχών. Την ακμή και την ερήμωση της Κολλιερής περιγράφει πολύ ζωντανά ο Στάθης Ραυτόπουλος-Λεβέντης:

«Θα το πάρουμε σαν παραμύθι. Μια φορά κι ένα καιρό ήταν ένα μικρό χωριό που το λέγανε Κολλιερή. Υπαγόταν στον Δήμο Πολυκτορείου, της Άνω Ιθάκης, στα βόρεια του κόλπου των Αφλών και ανατολικά του χωριού Εξωγή. Στην απογραφή του 1951 είχε 23 κατοίκους. Άλλα προάστια ήταν ο Κάλαμος και το Πηγαδάκι.

Αυτό το πανέμορφο χωριουδάκι, χωμένο μέσα στο πράσινο, χτισμένο στους πρόποδες του βουνού της Εξωγής, σήμερα είναι σχεδόν ακατοίκητο, με πεσμένα σπίτια που λες και τα σάρωσε η μανία ενός δαιμονισμένου ανέμου. Πριν πενήντα, εξήντα χρόνια, αυτό το σημερινό ερημοχώρι, ήταν ένα από τα πιο ζωντανά και χαρούμενα χωριά της Ιθάκης, γεμάτο ζωή και γλέντια».

Σταυρός

Ο Σταυρός απέχει 16 χλμ. από το Βαθύ. Είναι το μεγαλύτερο χωριό της Βόρειας Ιθάκης με μόνιμο πληθυσμό 250 άτομα (325 με τον οικισμό Καλύβια) και αποτελεί το εμπορικό κέντρο της περιοχής. Το χωριό άρχισε να δημιουργείται το 16ο αιώνα από κατοίκους της Ανωγής και Εξωγής. Είναι το σταυροδρόμι των κατοίκων της περιοχής (γι' αυτό κι ονομάστηκε «Σταυρός») και αναπτύχθηκε σε κεφαλοχώρι λόγω της γεωγραφικής του θέσης, της γύρω εύφορης περιοχής και της κοντινής απόστασης από τα λιμάνια Φρίκες και Πόλη.

Η περιοχή παρουσιάζει ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Κοντά στο Σταυρό βρίσκεται ο λόφος Πηλικάτα (ή λόφος του Ερμή) όπου σύμφωνα με μία άποψη τοποθετείται το παλάτι του Οδυσσέα. Η εκδοχή ενισχύεται από την Ομηρική περιγραφή της τοποθεσίας, μια που έχει θέα προς τις τρεις θάλασσες (Δυτικά: κανάλι Κεφαλονιάς-Ιθάκης, Βόρεια: Αφάλες, Ανατολικά: Φρίκες.) και τα τρία βουνά που το τριγυρίζουν (Νήριτο, βουνό Εξωγής-Νήιο και Μάρμακας). Στην πλατεία του Σταυρού βρίσκεται η μοναδική προτομή του Οδυσσέα στην Ιθάκη.

Το Μουσείο του Σταυρού με αξιόλογα ευρήματα Μυκηνναϊκής και Κορινθιακής περιόδου βρίσκεται στα Πηλικάτα. Στην ίδια τοποθεσία έχουν γίνει κατά καιρούς αρχαιολογικές ανασκαφές που έφεραν στο φως λείψανα ενός αρχαίου οικισμού και σημαντικά ευρήματα της Μυκηνναϊκής και Ελληνιστικής περιόδου, τα οποία εκτίθενται στο αρχαιολογικό μουσείο του Σταυρού.

Επίγειο του Σταυρού σε απόσταση 2 χλμ. είναι το μικρό λιμάνι «Πόλη» που αποτελεί το αγκυροβόλιο για τις ψαρόβαρκες του χωριού. Στα νερά του κόλπου υπάρχει καταποντισμένη πόλη από το 967 μ.Χ. Είναι πιθανόν να πρόκειται για την Ιερουσαλήμ που αναφέρει η Άννα Κομνηνή στο έργο της «Αλεξιάς», η οποία ήταν χτισμένη στην πλαγιά του βουνού Ρουσάνο.

Στα βόρεια βράχια του κόλπου βρίσκεται η Σπηλιά του Λοΐζου που υπήρξε κέντρο συνεχούς λατρείας από τον Πρωτοελλαδικό πολιτισμό μέχρι τον 1ο μ.Χ. αιώνα. Η σπηλιά είχε συλληθεί στις αρχές του 19ου αιώνα, όμως από μεταγενέστερες ανασκαφές βρέθηκε αρχαίος ναός, αγγεία, αντικείμενα και αφιερώματα στις Νύμφες, τον Οδυσσέα και διάφορες θεότητες που τα περισσότερα βρίσκονται σήμερα στο μουσείο του Σταυρού. Επίσης βρέθηκε πλήνιο τμήμα γυναικείας μάσκας με την επιγραφή «ΕΥΧΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙ», αγαλματίδιο που παριστάνει τον Οδυσσέα δεμένο στο κατάρτι και οι περίφημοι τρίποδες αμφορείς που αναφέρει ο Όμηρος ως δώρα των Φαίακων. Επίσης κοντά στις ακτές της Κεφαλονιάς διακρίνεται η μικρή νησίδα Αστερίς που περιγράφει ο Όμηρος. Σήμερα ονομάζεται Δασκαλειό.

Στο Σταυρό έχουν διασωθεί αρκετά παραδοσιακά κτίρια με ποιο αξιόλογο την κατοικία Τζουγανάτου, μεγάλης αρχιτεκτονικής αξίας κτισμένη στα μέσα της Ενετικής περιόδου. Εξαιρετικής σημασίας είναι ο Βυζαντινός ναός του Σωτήρα, μέσα στο πράσινο των πεύκων και ευκαλύπτων. Στο χώρο αυτό στις 5 και 6 Αυγούστου διοργανώνεται το μεγάλο πανηγύρι του Σωτήρος στο οποίο καταφθάνουν επισκέπτες από πολλά μέρη. Στις δύο άλλες εκκλησίες του χωριού, της Αγίας Βαρβάρας και της Ζωοδόχου Πηγής, υπάρχουν παλαιά ξυλόγλυπτα τέμπλα.

Φρίκες

Το γραφικό ψαροχώρι Φρίκες βρίσκεται στο βορειοανατολικό μέρος του νησιού και σε απόσταση 13 χλμ. από την Βαθύ, με πρόσβαση από τον Πλατρειθιά (4 χλμ) και το Σταυρό (3χλμ). Συνδέεται ακτοπολιτικά με την Κεφαλονιά και τη Λευκάδα και μπορεί να γίνει αφετηρία για τον περίπλου σε υπέροχες παραλίες με εντυπωσιακές και άγριες ακτές.

Στις Φρίκες τοποθετείται από μελετητές το Ομηρικό λιμάνι του Ρείθρου ενώ ο κόλπος ήταν για πολλούς αιώνες καταφύγιο και ορμητήριο πειρατών. Η ονομασία του χωριού «Φρίκες» προέρχεται από πειρατή ή από κάποιο αρχαίο θεό.

Το χωριό άρχισε να κατοικείται από τον 16ο αιώνα όταν κάτοικοι της Εξωγής αρχικά και αργότερα του Σταυρού, χρησιμοποίησαν το φυσικό λιμάνι για αλιεία και κυρίως για την εμπορική επικοινωνία με τις απέναντι ακτές της Λευκάδας και της Στερεάς Ελλάδας. Επίσης οι κάτοικοι καλλιεργούσαν τις κοντινότερες εύφορες περιοχές. Σήμερα κατοικούν στο χωριό περίπου 100 άτομα που ασχολούνται με την αλιεία, τις αγροτικές καλλιέργειες και εποχιακά με τουριστικά επαγγέλματα.

Οι Φρίκες συνδέονται και με τη νεότερη ιστορία του νησιού. Στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στις 13 Σεπτεμβρίου 1944, ντόπιοι αντάρτες, μετά από άνιση μάχη, κατέλαβαν το Γερμανικό πολεμικό πλοίο «Αντουανέτα», που ήταν αραγμένο στο μικρό λιμανάκι και αιχμαλώτισαν το πλήρωμά του.

Στις Φρίκες, στις δύο πλευρές του λιμανιού υπάρχουν δύο καλοδιατηρημένοι ανεμόμυλοι που προσθέτουν στην περιοχή τη δική τους ομορφιά. Των Αγίων Αποστόλων, στις 30 Ιουνίου, πραγματοποιείται το τοπικό πανηγύρι, που συγκεντρώνει πολλούς κατοίκους από όλη την Ιθάκη καιθώς και πολλούς επισκέπτες.

Σημείωση: Το κείμενο «Το Βαθύ και τα χωριά της Ιθάκης» στηρίχτηκε σε στοιχεία και πληροφορίες από το δικτυακό τόπο του Δήμου Ιθάκης (Παραδοσιακοί Οικισμοί, <http://www.ithaki.gr/el/traditional.html>).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΤΟΣ, Α. Λ. (2004). *Ιστορικά και λαογραφικά ανάλεκτα της Ιθάκης*. Ιθάκη: Φήμιος. Δημοτικές Πολιτιστικές Εκδηλώσεις Ιθάκης
- ΒΑΟΣ, Ζ. & ΝΟΜΙΚΟΣ, Σ. (1993). *Ο ανεμόμυλος στις Κυκλάδες*. Αθήνα: Δωδώνη.
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2007). *Ο τόπος μου* Αθήνα: ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2006). *Κεφαλονιά-Υγρότοποι. Προγράμματα και δραστηριότητες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Αργοστόλι: ΤΕΔΚ-ΚΙ
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2005). *Κεφαλονιά-Σπήλαια. Προγράμματα και δραστηριότητες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Αργοστόλι: ΤΕΔΚ-ΚΙ
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2005). *Μαθαίνοντας για τους σεισμούς. Διαθεματική προσέγγιση*. Αθήνα: Τυπωθήτω ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2005). Πατριδογνωσία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Στο: CD-ROM 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Έμπνευση, Στοχασμός και Φαντασία στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» (1-3 Απριλίου 2005). Ελληνική Εταιρεία και Πανεπιστήμιο Πειραιά (αρ. δημ. 108).
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. & ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. (2004). *Ο κόσμος της θάλασσας, Διαθεματική προσέγγιση, εναλλακτικές διδακτικές τεχνικές και σχέδια εργασίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. & ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. (2002). Ο καταγιγισμός ιδεών ως διδακτική τεχνική για την προσέγγιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. *Πρακτικά 1ου Περιβαλλοντικού Συνεδρίου Μακεδονίας* (Θεσσαλονίκη, 1-4 Μαρτίου 2002) (σσ 444-450).
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2002). Εκπαίδευση-Σχολείο-Μουσείο στο Ίδρυμα Φωκά-Κοσμετάτου Στο: *Πρακτικά: Μουσείο-Σχολείο 6ο Περιφερειακό Σεμινάριο*. Καβάλα 20-21 Σεπτεμβρίου 2002 (σσ 141-145).
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (Συγγραφή κειμένων) (1999) *Η Παράκτια Ζώνη. Εκπαιδευτικό CD-Rom*. ΕΚΒΥ-Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας & ΑΠΘ-Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΙΜΛ.
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (Επιμ) (1999). *Τουρισμός και αειφορία. Εκπαιδευτικό υλικό Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης για Σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*. Αργοστόλι
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2000). Τουρισμός και αειφόρος ανάπτυξη: εκπαιδευτικό υλικό περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για το γυμνάσιο και το λύκειο. (Το τελικό προϊόν ενός εκπαιδευτικού προαιρετικού προγράμματος). Στο: Γ. Μπαγάκης (Επιμ) *Προαιρετικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη Σχολική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο (σσ 320-325).
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (1995): Κεφαλονιά: Ένα μουσείο της Φύσης. Εφ. *Καθημερινή της Κυριακής* (Αφιέρωμα: Κεφαλονιά - Το νησί των αντιθέσεων). (σελ 26-28). 10 Δεκεμβρίου 1995. Το ίδιο άρθρο στο βιβλίο: *Ιόνια Νησιά*. Εκδ. Καθημερινή-Επτά Ημέρες, τομ. Ε' (σσ 136-139).
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2000). Οδηγός για τον εκπαιδευτικό: Δομή και στόχοι του υλικού, διδακτικές προσεγγίσεις, τρόποι χρήσης του υλικού, αξιολόγηση, οδηγίες υλοποίησης των φύλλων εργασίας Στο: Π. Βασάλα & Ν. Αντωνιάδου (Επιμ.) *Η Παράκτια Ζώνη. Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Εκπαιδευτικού υλικού για το Γυμνάσιο: Οδηγός για τον εκπαιδευτικό*. Αθήνα: ΕΚΒΥ-Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, ΑΠΘ-Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης ΙΜΛ.
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (1994). Μέθοδοι διδασκαλίας θεμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στο πεδίο. *Εκπαιδευτική Κοινότητα* 27, 38-41.
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (1994). Η Αξιολόγηση των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Μια πρόταση) (1994), *Διαβάζω* 333, 13-19.
- ΒΑΣΑΛΑ, Π. (1993). Η Μέθοδος Project στη διδασκαλία θεμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για το περιβάλλον ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ: Περιβάλλον - Αγροτική Ανάπτυξη - Ποιότητα Ζωής* (Αθήνα, 21-24 Μαρτίου 1993, Γεωτεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας). (σσ 94-95).
- BAILEY, J. (1993). *Πουλιά* (μτφρ. Π. Παπακωνσταντίνου) Αθήνα: Ερευνητές
- BERARD, V. (x.x.) *Dans le sillage d' Ulysse. Album Odysseen*. Φωτογραφίες από το οδοιπορικό της Οδύσσειας του VICTOR BERARD. Ιθάκη: Δ.Ε.Α. Ιθάκης

- BISSON, C. (1996). The Outdoor Education Umbrella: a metaphoric model to conceptualise outdoor experiential learning methods. In *Association of Experiential Education Conference Proceedings*. Washington: Spokane.
- ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. Σ. (1989). *Το Λαζαρέτο της Ιθάκης στα 1844-1847*. Λονδίνο
- ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. Σ. (1992). *Τα πρώτα Ιονικά ατιμόπλοια* (Β έκδοση διορθωμένη). Έκδοση Αναγνωστικής Εταιρείας Κέρκυρας
- BOERS, H. & BOSCH, M. (1994). *The earth as a holiday resort*. Utrecht: SME/Institute for Environmental Communication and Netherlands Institute of Tourism and Transport Studies.
- CORNELL, J. (1994). *Ας μοιραστούμε τη φύση με τα παιδιά* (μτφρ. Στ. Δημητριάδου, Χρ. Αθανασίου, Α. Παπαγιάννη, & Α. Κωτίτσας). Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
- DAY, M., DAY, S. & MEYER, I. (1987). *Looking at landforms*. UK: Nelson
- ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΣ, Γ. & ΤΣΑΤΣΟΜΑΡΙΔΟΥ, Β. (1995). *Μονοπάτια Νότιας Ιθάκης*. Πάτρα: Τυπόγραμμα
- ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΣ, Γ. & ΤΣΑΤΣΟΜΑΡΙΔΟΥ, Β. (1996). *Μονοπάτια Βόρειας Ιθάκης*. Πάτρα: Τυπόγραμμα
- ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ, ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (χ.χ.). *Το Μοναστήρι της Παναγίας των Καθαρών Ιθάκης* (β' έκδοση). Ιθάκη
- ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ, Ι. & ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. (2004) (συντονισμός). *Οι σεισμοί του '53 στην Ιθάκη*. (Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των μαθητών του ΤΕΕ Ιθάκης). Ιθάκη: ΤΕΕ Ιθάκης
- ΔΗΜΟΣ ΙΘΑΚΗΣ (2005). *Παραδοσιακοί Οικισμοί*. Ανακτήθηκε από το δικτυακό τόπο του Δήμου Ιθάκης <http://www.ithaki.gr/el/traditional.html> στις 31 Ιουλίου 2007.
- EDWARDS, P., WATTS M. & WEST A. (1990). *Making the difference: environmental problem-solving approach to environmental concerns*. UK: WWF
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΝΙΘΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (χ.χ.) *Το πρώτο μου βιβλίο για τα πουλιά*, Αθήνα: ICBP & Ε.Ο.Ε.
- ELLIOT, J. (1993): *An Introduction to Sustainable Development*. London: Routledge
- FALK, J. & BALLING, J. (1980). The school field trip: Where you go makes a difference. *Science and Children*, 6-8.
- FIEN, J. (1993): *Environmental Education: A Pathway to Sustainability?* Geelong: Deakin University Press
- FREY, K. (1986): Η "Μέθοδος Project" (μτφρ. Κλ. Μάλλιου). Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- GAYFORD, C & MCLEISH, M. (1992). *Environmental Education for Science*. UK: Council for Environmental Education
- HAMMERMAN, D., HAMMERMAN, E., & HAMMERMAN, W. (2000). *Teaching in the outdoors* (4th ed.). Danville, IL: Interstate Publishers.
- ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ, Α. & ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ, Σ. (χ.χ.). *Ιθάκη τότε και τώρα*. Αθήνα, Ιθάκη: Σπύρος Δενδρινός
- ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ, Ι. Θ. (1986). (Γενική Εποπτεία). *Ελληνική Μυθολογία. Οι Θεοί*. (τ. 2). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- ΚΑΡΑΒΙΑΣ, Ν. & ΙΘΑΚΗΣΙΟΣ, Γ. (1849). *Ιστορία της Νήσου Ιθάκης*. Εν Αθήναις: Τύποις Φ. Καραμπίνη και Κ. ΒΑΦΑ, Βιβλιοπωλείο ΝΟΤΗ ΚΑΡΑΒΙΑ
- KEARSEY, J. (Ed) 1993. *Environmental pathways through science series*. UK: Longman
- KERN, E. & CARPENTER, J. (1984). Enhancement of student values, interests, and attitudes in earth science through a field-oriented approach. *Journal of Geological Education*, 32, 299-305.
- KERN, E. & CARPENTER, J. (1986) Effects of Field Activities on Student Learning *Journal of Geological Education*, 34 180-182.
- Κ.Ο. ΑΝΩΓΗΣ «Ο ΝΗΡΙΤΟΣ». *Ημερολόγιο 2005. Αφιέρωμα στα «μενίρ» της Ανωγής*. Αθήνα: Επάλοφος
- ΚΟΛΥΒΑΣ, Κ. (1997). *Οι γυναίκες της Ιθάκης. Μαρτυρίες ζωής*. (Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης). Ιθάκη: Γυμνάσιο Ιθάκης
- ΚΟΣΣΥΒΑΚΗ, Φ. (2003): *Εναλλακτική Διδακτική*. Αθήνα: Gutenberg

- ΛΕΙΒΑΔΑ-ΝΤΟΥΚΑ Ε. (2001). *Ανεμομάχοι Μύλοι Κεφαλλονιάς και Ιθάκης*. Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ
- ΛΕΙΒΑΔΑ-ΝΤΟΥΚΑ, Ε. (2005). *Αρχαίοι μύθοι και Θρύλοι Κεφαλληνίας και Ιθάκης*. Εκδόσεις ΟΔΥΣΣΕΙΑ Κεφαλληνίας και Ιθάκης
- ΛΕΚΑΤΣΑ, Α. (1998) *Η Ιθάκη* (τόμ. Α, Β & Γ) Αθήνα: «ΦΗΜΙΟΣ» Δημοτικές Πολιτιστικές Εκδηλώσεις Ιθάκης
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ, Δ.Σ. (1997). Η Πολιτιστική Παράδοση των δύο νησιών μας και η ευθύνη της συνέχειας. Στο: Η. Μπεριάτος (Επιμ.). *Μελέτες για την ιστορία και το χώρο των νησιών Κεφαλονιάς & Ιθάκης*. Αργοστόλι: Ίδρυμα Κεφαλονιάς & Ιθάκης (σσ. 95-102)
- LINDEN, C. (Ed) (1996). *Help to Save the World*, UK: WWF
- ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. (1994) (Επιμ.). *Η Μετανάστευση στην Ιθάκη (από το 16 αιώνα) και οι επιπτώσεις της στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου*. (Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης). Ιθάκη: Γυμνάσιο Ιθάκης
- MASON, P. (1990). *Tourism*. UK: WWF
- ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η. (2002): *Στρατηγικές Διδασκαλίας*. Αθήνα: Gutenberg
- ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η. (2003): *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση*. Αθήνα: Gutenberg
- ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η. & Σ. ΧΕΛΜΗΣ. (2003): Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού στην εκπαίδευση: Θεωρητικές παραδοχές και τεχνικές προδιαγραφές, *Πανελλήνιο Συμπόσιο της Ελληνικής Εταιρείας για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για το Σχεδιασμό και Παραγωγή Παιδαγωγικού Υλικού για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα, 21-23 Φεβρουαρίου 2003, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα (σσ. 63-106)
- McRAE, K. (1990). Introduction to the Purposes and Practices of Outdoor Education. In K. McRae (Ed), *Outdoor and environmental education*. South Melbourne, Australia: Macmillan
- ΜΕΤΑΞΑΣ, Ν. Β. (2002). *Οι ναυτικοί Κεφαλληνίας και Ιθάκης*. Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας.
- MOLES, J. A. (1988): The Classroom and the Field: A Necessary Unity, *Journal of Experiential Education*, vol 11, 2, 14-20
- ΜΟΥΣΟΥΡΗ, Σ. Ν. (Φώτου Γιοφύλλι) (1950). *Η γλώσσα της Ιθάκης (Συλλογή γλωσσικού υλικού)*. Αθήνα
- ΜΟΥΣΟΥΡΗ, Σ. Ν. (Φώτου Γιοφύλλι) (1959). *Τοπωνυμικόν της Νήσου Ιθάκης και επώνυμα Ιθακνισίων*. Αθήνα: Εκδ. Τυπογραφείο
- Ο' CONNELL, C. (Ed) (1992). *Science Module*. Dublin: Irish Peatland Conservation Council
- ΟΜΗΡΟΥ *Οδύσσεια* μτφρ. Ζ. ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα: Ι. Ζαχαρόπουλος (Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, 10). Επιμέλεια έκδοσης, Γ. Κορδάτος.
- ORION, N. & HOFSTEIN, A. (1994). Factors that influence learning during a scientific field in a natural environment. *Journal of Research in Science Teaching*, 31(10) 1097-1119.
- ΠΑΙΖΗΣ-ΔΑΝΙΑΣ, Δ. Ι. (2004). *Το ήθος των Ηρώων της Οδύσσειας*. Αθήνα: Σύλλογος Ομηροφίλων Ιθάκης «ΕΥΧΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙ»
- ΠΑΙΖΗΣ-ΔΑΝΙΑΣ, Δ. Ι. (x.x.). *Ιθακνσιακά. Ιστορίες και μνήμες*. Αθήνα: Έκδοση Φιλομήρων Ιθάκης «ΕΥΧΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙ»
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Β. (2002) Η χρήση του περιβάλλοντος στην εκπαιδευτική διαδικασία και οι «πρακτικές θεωρίες» των εκπαιδευτικών Στο: Γ. Μπαγάκης (Επ.). *Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής* Αθήνα: Μεταίχμιο. (σσ 349-356).
- ΠΑΝΟΥ, Α. & ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. (2004). *Οι περιοχές Natura στο Κεντρικό Ιόνιο. Από έλατα μέχρι φάλαινες. Πρόγραμμα Ποικιλομορφίας των περιοχών στο Κεντρικό Ιόνιο*. Archipelagos-περιβάλλον και ανάπτυξη.
- ΠΑΡΤΣ, Ι. (1892) *Κεφαλληνία και Ιθάκη, Γεωγραφική Μονογραφία*. Αθήνα: Τυπογραφείο Α. Παπαγεωργίου

- PUTMAN-CRAMER H. & ΜΕΤΑΞΑΣ, Γ. (2000) *Ομηρική Ιθάκη*. Αθήνα: Κάκτος
- ΡΑΖΟΥ, ΧΡ. (2001). *Κάτσετε να σας Βάλω να φάτε! Οι συνταγές της θειας Χρυσούλας από την Ιθάκη και τον κόσμο*. Ιθάκη: Ιδίας
- REDCLIFT, M. (Ed). (2000). *Sustainability*. London: Routledge
- SALVATOR, LUDWIG (2001). *Η πατρίς του Οδυσσέως*. Αθήνα: Πελασγός
- SAUVE, L. (1994). *Pour une education relative a' l' environnement*. Montreal: Guerin, Paris: ESKA
- ΤΑΚΟΥ, Χ. Ι. (2002) *Έκθεση Συνοπτική περί Ομηρικής Ιθάκης (Οι λόγοι ταύτισης με τη σημερινή)*. Αθήνα: Ιδίου
- ΤΣΑΓΓΑΡΗ, Ε. (2006) (Συντονισμός). *Η συμβολή της διατήρησης του γλωσσικού ιδιώματος της Ιθάκης στην αειφορία του τόπου. Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*. Ιθάκη: Ενιαίο Λύκειο Ιθάκης
- ΤΣΑΡΤΑΣ, Π. (1996). *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: Εξάντας
- ΤΣΙΝΤΙΛΗ-ΒΛΗΣΜΑ, Ρ. (1997). Λαϊκά στιχουργήματα της Ιθάκης σε νανουρίσματα, κανάκια, παιγνίδια, ξόρκια, γλωσσοδέτες, αινίγματα διάφορα. Στο: Η. Μπεριάτος, Η. (Επιμ.). *Μελέτες για την ιστορία και το χώρο των νησιών Κεφαλονιάς & Ιθάκης*. Αργοστόλι: Ίδρυμα Κεφαλονιάς & Ιθάκης (σσ. 210-231).
- ΤΣΙΝΤΙΛΗ-ΒΛΗΣΜΑ, Ρ. (1994). *Ιθάκη και Οδυσσέας. Περιπλάνηση σε μονοπάτια των Ομηρικών στίχων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ιθακος
- ΤΣΙΝΤΙΛΗ-ΒΛΗΣΜΑ, Ρ. (1998). *Αφεντικός Λόγγος. Περαχώριο, χτες και σήμερα-εικόνες ζωής*. Αθήνα: Έκδοση Κοινότητας Περαχωρίου.
- ΤΣΙΝΤΙΛΗ-ΒΛΗΣΜΑ, Ρ. (1997). *Απ' την παλιά κασέλα*. Ιδιωματικό Λεξικό της Ιθάκης, τόμ. Γ, Αθήνα: «ΦΗΜΙΟΣ» Δημοτικές ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΙΘΑΚΗΣ.
- ΥΠΕΠΘ (2001). *Οδηγός για την Εφαρμογή της Ευέλικτης Ζώνης Καινοτόμων Δράσεων*, (Βιβλίο για τον Καθηγητή). Αθήνα: ΥΠΕΠΘ
- VASSALA, P. (1997). Efforts of co-operation between the school and the local government aiming at sustainability in tourism: The example of Secondary Education Schools in the Prefecture of Cephalonia: In M. Scoullou (Ed.) *Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability. Proceedings of the Thessaloniki International Conference 8-12 December 1997* UNESCO and the Government of Greece (pp 606-607).
- WILKES, A. (1991). *Το πρώτο βιβλίο οικολογίας. Ένας οδηγός για την προστασία του περιβάλλοντος*. Αθήνα: Μαργαρίτα ΕΠΕ.
- ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. & ΒΑΣΑΛΑ, Π. (2003). Το πακέτο εκπαιδευτικού υλικού Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης «Ο κόσμος της θάλασσας» Στο: *Πρακτικά Πανελληνίου Συμποσίου Σχεδιασμός και Παραγωγή Παιδαγωγικού Υλικού για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνική Εταιρεία και Πανεπιστήμιο Πειραιά (21-23 Φεβρουαρίου 2003) Αθήνα: Λιβάνης. (σσ 201-214).
- ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. & ΒΑΣΑΛΑ, Π. (1999). Το Ενεργειακό Ζήτημα, Φύλλα Εργασίας. Φάκελοι πληροφόρησης και ενημέρωσης. Στο: Ε. Φλογαίτη & Π. Βασάλα (επιμ.) *Το Ενεργειακό Ζήτημα. Εκπαιδευτικό υλικό για το Γυμνάσιο και το Λύκειο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. (1993) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. (2007). *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. (2003): Το παιδαγωγικό υλικό στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Στο: *Πρακτικά Πανελληνίου Συμποσίου Σχεδιασμός και Παραγωγή Παιδαγωγικού Υλικού για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνική Εταιρεία και Πανεπιστήμιο Πειραιά (21-23 Φεβρουαρίου 2003) Αθήνα: Λιβάνης. (σσ. 107-118)
- ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. (Επιμ). (1995). *Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο*, Αθήνα: WWF- Ελλάς
- ΧΡΥΣΑΦΙΔΗΣ, Κ. (1994): *Βιωματική- Επικοινωνιακή Διδασκαλία (Η εισαγωγή της μεθόδου Project στο σχολείο)* Αθήνα: Gutenberg

